

Ukrcaj na brodu »Knez«

Josip Splivalo, S. Francisco - Cal

Odmah po ulasku Italije u rat, razni parobrodi koji su vršili prugu po Dalmaciji počeli su se sidriti u prostranom Prokljanskom jezeru, a i u neke druge zaštićene luke. Neki od brodova, koji su imali veliku brzinu i koji su bili potrebni ratnoj mornarici, bili su od ove preuzeti, kao parobrod »Bosnia«, »Makarska« i nekoji drugi. Ovi su bili uređeni kao pomoćne krstarice. Samo je nekoliko manjih i vrlo potrebnih parobroda ostalo da vrši pruge po otocima, i to samo po danu, jer je bilo opasno ići na pučinu radi neprijateljskih podmornica. Tako je i mali »Knez« ostao na pruzi. Kad je rat počeo sa Srbijom, nastalo je hapšenje onih koje se smatralo srbofilima, a kad je Italija najavila rat, počelo je hapšenje one šake autonomaša i iredentista. Jedne nedjelje smo dobili naredbu u Omišu od lučkog kapetana Boglića, da idemo u Mali Rat ukrcati talijanske podanike i njihove obitelji, koji su radili u tvornici »Sufid« i da ih odvedemo u Split. Bilo je dirljivo vidjeti zaplakane cijele obitelji koje su napuštale zemlju u kojoj im je bilo lijepo i dobro i vraćati se u prenapućenu Italiju. Ovdje ostavljati prijatelje, a mnogi i rodbinu jer su se mnoge naše žene bile udale za talijanske namještenike u »Sufidu«. U Splitu smo pristali uz gat sv. Duje i to odmah pokraj talijanskog parobroda »Galipoli«, koji je već ukrcavao talijanske podanike, da ih preveze u Italiju. »Knez« je bio pun tih plaćućih žena i djece koji su putovali u strahu, jer nijesu znali što ih čeka u Italiji, dobro ili zlo. Sa sobom su imali sasvim malo prtljaga, jer im nije bilo dopušteno nositi više. Na gatu sv. Duje bilo je mnogo naroda koji je došao da rodbinu i prijatelje pozdravi, a mnoge ražalošćene majke suzrim očima, da moguće za zadnji put zagrlje i poljube svoje kćerke.

Braći Ivanišević nije bilo po volji da se »Knez« digne iz pruge, jer su dobro s njim zarađivali. Ali po naredbi vlasti i »Knez« je morao na sidrište u Prokljansko jezero. I zato smo se jedne večeri povratili iz Omiša u Split i privezali uz lukobran. Brod je bio privezan i sve što je bilo pomično u štivu se spremilo. Poslije nekoliko dana očekivanja kapetan Miće nam je svima isplatio zadnju plaću i predao matrikulu, što je značilo da možemo skupit tunju. I sakupili smo je. Dojučer jutro kapetan Miće i ja spremili smo se na put kući.

XI KOD KUĆE U KRATKOJ »RASPREMI«

Parobrodom »Jadro« kapetan Miće i ja odosmo kući, on u Kučište, a ja u svoje selo Viganj. Nijesmo išli do Korčule parobrodom, kako je to bio običaj, već na Trpanj. U Trpnju smo istog dana stigli, čestito povečerali i prenoćili, u rano jutro ladom na vesla, koju je kapetan Miće pronašao — oko Lovišća prema našim selima. Mogli smo zapravo i pješke preko Pelješca, ali se stari mornar kapetan Miće nije osjećao dobrim pješakom da bi prevalio tako dugi put pješke. U Trpnju smo našli nekoliko ljudi koji su također radije išli s nama nego preko brda. To je za kapetana Miću i mene bila sreća, jer smo tako dijelili trošak vožnje. Osim toga za mene je ovo kratko putovanje bilo značajno, jer sam se prvi put vozio, a da nijesam morao sam veslati. Kod nas je naime bio običaj, barem kod našeg oca, da djeca voze na veslima, a stariji i žene razgovaraju i uživaju u prirodi. Taj princip nije u načelu bio slab, ali ne opet tako da djeca voze dok im na rukama ne dođu prišti i žuljevi. Za cijelo vrijeme od Trpnja do Vignja bila je fina bonaca, i budući da smo vozili polagano i sasvim blizu obale ja sam uživao s purtele na pramcu čamca gledati raznovrstnu vegetaciju na dnu mora. Prošli smo pokraj slikovitog malog mjestanca Dube, ali se tu nijesmo zaustavili. Kad smo došli do Rta Lovišća, gdje je veliki svjetionik, nijesam mogao a da se ne sjetim kad smo bili na toj lanterni još prije nego sam po-

hlačao pučku školu. Iz Rta Lovišća smo ravno uzeli pravac za Rt Osičac. Ovaj je put vrlo interesantan, jer ako se vozi uz obalu, na jednoj strani lade vidi se dno, a na drugoj se ne vidi ništa, jer je tu velika strmina i dubina. Kosa sv. Ilije tu se divlje i naglo ruši u more. Veslajući polagano pokraj obale napokon smo pred podne stigli do naše drage vlake. Tu sam se ja iskrcao i srdačno pozdravio, a kapetan Miće i drugi prosljediše do sela Kučišta i do Orebića.

Moji se ukučani nijesu nadali mom dolasku. I tako sam ja sam potprašio pete i pohitao gore put našeg sela sa svojom vrećicom na ramenu i sa pletenom koficom ispod ruke. Moji su bili vrlo začuđeni videći me gdje poput kozlića trčim preko prikuća kume Paravine i kume Mare Bračanina. Otac je velikim dalekozorom vidio gdje je neka barka pristala na našu vladu, ali nije razabrao tko se to iskrcao, jer mu je spriječavalo maslinovo granje. Moji su bili veseli da me vide, ali je ta radost bila pomučena odlaskom mog brata Vicka, koji je bio pozvan u ratnu mornaricu. On je bio ukrcan na parobrodu »Karlo« kao strojar kad je dobio poziv za vojsku. Nije ni stigao kući na oproštaj, već ravno u Pulu kao regrut-matros. Kasnije je Vicko pričao o svom teškom regrutskom životu u Puli. Tako je pripovijedao i o svom starom prijatelju iz pučke škole u Vignju, kojim se igrao u djetinjstvu. U ono vrijeme djeca nijesu imala gdje da utroše dječju energiju, jer se za razne sportske igre nije ni znalo. Nije bilo kocaka s kojima se dječaci igrali, pa su morali naći drugi način razonode. Djeca bi se razdjelila u grupe, na »bataljune«. Kad bi oni iz sela Basiljne i Cikatića sela izašli iz škole ovi drugi bi se stali pripravljati na »bataljun« s dječacima iz Kraljevića i Jerkova sela. Svaka grupa je imala jednog slabijeg dječaka koji bi čuvao torbe (čese) u kojima su nosili knjige; on bi sakupljao i dodavao kamenje za borbu. Dakle moj brat Vicko i ovaj njegov školski drug bili su intimni prijatelji. Taj je bio završio nautiku u Dubrovniku i već plovio na brodovima Austrijskog Lloydja, a sada se nalazio u Puli kao kadet u ratnoj mornarici.

Nakon malo dana kako je »Knez« prestao da vozi, bio je otegljen u Prokljansko jezero gdje je našao svoj mir uz bok drugih parobroda. Ali tu se nije dugo zadržao. Italija nije osvojila Dalmaciju, kako se nadala, a nije ni pokušala. Zatrubila, zaurkala i — stala. Ratne prilike na Jadranskom moru i na talijanskom frontu bile se donekle stabilizirale. Stoga nije predstavljalo neku opasnost ponovo uvesti pruge među dalmatinskim otocima i kopnom. Nekoliko manjih parobroda povratilo se iz sidrišta na prugu, i među ovima je bio i naš mali junački »Knez«. Kapetan Miće mi javi još prije nego je on otišao da preuzme »Kneza«, neka budem spreman ako me pozove, jer nije znao tko se je nalazio na »Knezu«. Kad sam dobio obavijest da putujem, hitro sam preko Korčule doputovao u Split. To mi je bilo bolje nego ići pješke do Trpnja, a iz Trpnja parobrodom »Jadro« do Splita.

Čim smo ostavili Korčulu pridružio sam se jednom od braće Begovića, kojeg sam poznavao. Braća Begović su s ocem dolazili prodavati meso u Viganj. Bili su marljivi dječaci i uvijek bi svom ocu pomagali pri rukovanju s mesom, nošenjem mesa na ramenu i pri prodaji. Kroz moje skitanje na raznim parobrodima, donekle sam bio zaboravio braću Begović, ali sam ovog lako prepoznao kad smo se sreli i pozdravili. Nije se ponio kao neki drugi drugovi, koji su pošli na nauk, pa zaboravili na »maloga« s parobroda »Knez«. Nas smo dvojica sjedili pokraj spiraja od stroja i dugo pričali. Pokazivao mi je i nešto novca, što je bio zaradio gnječeci po selima grožđe nogama. Osjećao se s time vrlo ponosit da je svojim trudom zaradio paricu, a imao je i pravo, jer je zarada stečena vlastitim znojem najslada. Ovo je bio rijedak slučaj da bi se čak na višim školama latio rada, jer većina naših seljaka, kad bi kući

svračali pošto bi malo navonjali knjige, visoko bi glave držali kao žirafe. Otac braće Begovića, svojim teškim težačkim radom dao je svim svojim sinovima nautičku školsku naobrazbu. Svi su bili marljivi učenici i svi su postali zapovjednici velikih brodova. Njihov otac mora biti presretan čovjek jer je doživio da mu jedan od sinova zapovijeda najluksuznijim putničkim brodom trgovačke mornarice Nove Jugoslavije.

Parobrod »Dubrovnik« nije vozio kroz Splitska vrata već je iza rta Lovišća i oko rta Sućurca potegao unutrašnjim kanalom. Vrijeme je bilo lijepo i nas dvojica smo uživali u prirodni prateći skladna mjesta na Hvaru, na Primorju, Braču i dijeleći međusobno hranu koju smo sobom ponijeli, a koje je bilo kao po običaju, tvrdo kuhana jaja, sir i domaći kruh. Kad smo stigli do Stobreča, opazih u daljini mega »Kneza« kako jezdi put Omiša. Sad je nastala briga gdje da u Splitu prenoćim, jer sam dosada bio siguran da ću tamo zateći »Kneza«. Kad stigismo u Split, oprostim se s prijateljem Begovićem i sad nijesam znao što da učinim. Parobrod »Dubrovnik« je morao prenoćiti u Splitu, jer se preko noći u ratno vrijeme nije putovalo, ili vrlo rijetko, ali ja nijesam želio ostati na palubi cijelu noć, premda mi je noštro, koji me je poznao, rekao da mogu. Osjećao sam se kao da sam sam na svijetu, bez prijatelja i bez novca, i to u ratnom vremenu. Mornaru je brod, pak bio kakav bio, njegovo carstvo, njegova kuća, a paluba broda je mornaru njegovo prikuće. A kad je mornar u luci i slučajno nema gdje da smiri svoje tijelo on je sasvim izgubljen. Malo koji građanin poznaje dušu mornarevu, kao što ni mornar ne poznaje mentalitet građanina, on ne bi mogao dati pametan odgovor, već bi jednostavno rekao, da građanin ne zna »da je more slano«. Ovo sam čuo na hiljade puta. Na dolasku i odlasku parobroda uvijek je u normalna vremena bio koji financijski starješina u onoj poznatoj zelenoj uniformi sa zlatnim galunima, ali sada u ratno vrijeme bilo ih je više, a s njima i žandara i detektiva. Ja sam se naslonio na ogradu »Dubrovnika«, mislio i naokolo gledao što se zbiva, i vidio sam jednog nadzornika od finance, čije mi je lice izgledalo poznato. Opazio je gdje ga gledam, ali se nije osvrnuo, jer je morao vršiti službu, gledajući da ne bi netko iskrcao kontraband. Kako su se putnici rastali pride k meni i upita me »Ti mali, nijesi li ti sin Stijepa Splivala?« To me iznenadi kao hitac iz topa i hitro mu odgovorim, da jesam, i u isto vrijeme sam i ja njega prepoznao. Bio je to oberrespicient od finance po imenu Letis, koji je za dugo vremena službovao pri carinarnici u Korčuli. Zapitao me gdje putujem. Kad sam mu rekao da idem na ukrcaj na »Kneza«, reče mi, da je rano poslije podne »Knez« otputovao u Omiš. Videći moje tužno i nesnalažljivo lice, pozove me da podem s njime i prenoćim kod njega, a robu da smjestim u jednoj sobici na željezničkoj stanici koju su financi upotrebljavali za garderobu i u koju bi smjestili kontraband u slučaju da bi nešto zaplijenili. Morao sam čekati dok on svrši službu. Dotle sam u kavani na obali popio dobru kavu sa mlijekom i s nešto kruha koji sam još imao i tu sam dulje ostao njega čekajući. Bio sam pomalo umoran, naslonih glavu na stol i uskoro zaspah. On je znao da sam u kavani i kad je vidio da spavam za stolom, malo me je pogurnuo po ramenu da me probudi, ali sasvim da je njegovo tuckanje bilo lagano, skočio sam kao da me grom udario. Mi smo dvojica odnijeli svoju robu u sobicu i pješke otišli do njegove kuće. Stanovao je u jednoj ulici nedaleko monumentalne fontane na obali, na putu za Marjan. Letis je bio vrlo visok čovjek, dostojanstven i simpatičan i zastalno bolji nego bi ga čovjek mogao smatrati u onoj službi koju je vršio. Bio je otac nekoliko djece, a supruga mu je bila lijepa žena. Ona me vrlo milo primi. S njima sam večerao i na mnoga njihova pitanja odgovarao. Oboje su bili vrlo začuđeni kad sam im ispričao svoje razne doživljaje i lutanja po širokom moru i tuđim lukama. Oni nijesu mogli vjerovati mojem pripovijedanju, jer nijesu mogli shvatiti zašto se tako malog dječaka tjera vani u svijet. Ja sam im rekao da je na stotine dječaka doživjelo još i gorih stvari nego ja, jer je to bio običaj u našem pomorskom mjestu i okolici, to je bila duga tradicija. Smatralo se, da momčić koji ne bi počeo život na moru kao da je nekakovo delikatanstvo, koje se ne može odalečiti od majčinih skuta.

Gospoda Letis mi napravi udoban ležaj na divanu. Već je bilo kasno kad sam išao spavati, jer su se njihova pitanja redala bez prestanka. Čim sam svoju malu glavicu

naslonio na jastuk, odmah zaspah kao zaklan i spavao sam na tom divnom ležaju kao »buba u svilenom omotu«. Ujutro sam se rano ustao, jer sam se na to već bio za nekoliko godina obiknuo, pošto sam se na svim ukrcajima morao prvi ustajati, iako ne opet tako rano kao bijedni mali od foguna. Križ maloga od foguna je uvijek bio veći i teži. S obitelji Letis sam popio veliku šalicu dobre bijele kave sa splitskim kolačima i potom se uputio da se prošetam, da vidim što se zbiva na obali, ne bih li slučajno sreo nekog meni poznatog. U ovom nijesam bio sretan, jer je rat sve promijenio kroz kratko vrijeme moje odsutnosti iz Splita. Nekog lučkog pilota preupitah za »Kneza«. On nije znao kad će se »Knez« povratiti u Split, ali me odvede u lučki ured, da se priupita kod službujućeg činovnika, kojeg sam ja već od prije poznavao. Ovaj mi reče, da po informaciji, koju mu je dao kapetan Miće, »Knez« se ne će povratiti u Split za nekoliko dana. Isto sam saopćio Letisu koji je bio na službi na obali, ali mi odgovori neka za to ništa ne brinem jer da mogu kod njih ostati dok se »Knez« ne povrti u Split. To je bilo vrlo plemenito sa njegove strane; činilo mi se, da je u svijetu bilo sasvim malo ljudi, koji bi se za mene očinski bili zauzeli kao što je on to uradio. Ali izrabljivati dulje njegovu dobrotu nije mi savjest dozvoljavala. Ja sam gospodi Letis pomagao čistiti krumpire, prati posuđe, uređivati po kući, išao bih kupovati kad god bi joj nešto bilo potrebno, uopće želio sam se čim više odužiti za toplinu prijema.

Ja sam dosta puta išao s ocem i sa sestrom Katicom u posjete kod raznih obitelji u Korčuli, ali naravno nijesam mogao oboaći cijeli gradski stan. Ovo je bio moj prvi put da sam živio o obiteljskom stanu u gradu i nekoliko me stvari u gradskom životu začudilo i iznenadilo. Cijela je obitelj bila skućena u malom smještaju, bez prikuće i dvora oko kuće kao što je to u našim selima. Po selima se uvijek kuhalo u velikim zdjelama i kačulima, a ovdje sam opazio gdje se sve kuha u malim lončićima i nijesam mogao a da ne promislím na jednu seljačku izreku koja je seljaku uvijek bila na usnama kad bi mu netko previše račun naplatio ili kad bi mu njegov zemljoposjednik procijenio previše mindula ili smokava. Seljak bi uvijek u takvim prilikama rekao »da bog da, izio ih u lončiću«. Najviše što me iznenadilo bilo je da su imali nužnik u jednoj maloj sobici u tako malenom stanu, jer kod nas u selima je običaj imati nužnik, ako je moguće jedan kilometar daleko od kuće, — tako je barem bilo kod naše kuće.

Jednog dana šetajući obalom opazih znanca Tona Stanića u mornarskoj uniformi. To je bio najstariji sin barbe Stanića, koji je u Omišu privezivao »Kneza«. Ja sam do njega skočio kao k svojem rođenom bratu. Bio je iznenađen da me ovdje vidi. Bio je na »urlabu« i iste večeri je imao ići s nekoliko drugova autom u Omiš. Kad je čuo za moj položaj odmah mi ponudi mjesto u autu. Kako je u ono vrijeme put od Splita do Omiša bio da povrtiš i jučerašnji ručak, a i auto je bio bože pomozi, jurili smo, da je milina i u kratko vrijeme kroz božansku prašinu prošli Stobreč, Podstranu, Krilo, Mali i Dugi Rat te zdravi i cijeli stigli u Omiš.

Svakome od putnika žurilo se kući k svojim, koje vjerojatno za dugo vremena nijesu vidjeli, ali su me ovi dječari ljudi najprvo odveli do »Kneza« i pomogli mi nositi robu. Čim sam stavio nogu na palubu »Kneza«, skočim odmah u salon da se javim kapetanu Mići. Očito je bio obrađovan, da sam se uspio dokoturati do Omiša, jer mu je bio potreban kuhar, a da dva mornara budu slobodna s uređivanjem broda, koji je bio prilično zapušten dok je bio usidren u Prokljanu. Brod se morao očistiti i hojadisati za što je trebalo nekoliko dana. Pa, napokon što se sve uredilo, preuzeli smo svoju staru redovnu prugu. Razne značajne promjene nastale su u okolici u kojoj smo vozili, to u kratko vrijeme od nekoliko mjeseca! U normalno vrijeme te promjene možda ne bih ni zapazio, ali je ovo bilo ratno vrijeme i narod se mijesao. Vojske je bilo posvuda sve neki stariji garnizoni. Mladi su na frontu odlazili, a manje je vojnika kući dolazilo. U Omiškoj okolici na raznim, tobože strateškim položajima bilo je dosta ljudi i dosta baterija, ali si imao dojam, da su to većinom zabušanti i protekcionaši. U Omišu je bilo nekoliko stotina vojnika koji su za cijelo vrijeme rata živjeli u nekoj dugoj kasarni na obali, ljenčarili i lovili ribu, da poprave ishranu koja im nije bila izdašna. Ali i to je bilo bolje nego na frontu. Glava je ovdje bila sigurna, a to je bilo glavno.